

Kazimierz Skoczylas

Lekcja religii w gimnazjum wobec problemu sensu życia

Studia Włocławskie 6, 373-385

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. KAZIMIERZ SKOCZYŁAS

LEKCJA RELIGII W GIMNAZJUM WOBEC PROBLEMU SENSU ŻYCIA

Młodzież rozpoczynająca naukę w gimnazjum wchodzi nie tylko do nowego środowiska, lecz także doświadcza problemów związanych z sensem życia. Wiąże się to z procesem intensywnego rozwoju osobowości. Jednym z przejawów tego dojrzewania jest poszukiwanie sensu życia. Jego odkrywanie jest dla młodych ważnym elementem budowania własnej tożsamości i zachowania zdrowia nie tylko psychicznego, ale i fizycznego.¹ Indywidualne odnajdywanie odpowiedzi na temat sensu życia należy do istoty ludzkiej egzystencji.²

Niekiedy jego odkrywanie stanowi poważną trudność dla młodzieży. Stąd edukacja szkolna na poziomie gimnazjalnym powinna udzielać pomocy w odkrywaniu sensu życia. Człowiek bowiem i świat, w którym on żyje, ulegają ciągłym przemianom. Stąd edukacja ciągle na nowo staje przed zadaniem odczytywania sensu życia i kształcenia podmiotowych kompetencji w zakresie poszukiwania i odnajdywania sensu życia.³ Jest to zadanie tym ważniejsze, że okres dorastania wiąże się z tendencjami samobójczymi. Dlatego ukazywanie sensu życia może być pomocą w przezwyciężaniu trudności rozwojowych. Wiele do zaoferowania ma w tym względzie także lekcja religii, ponieważ odwołuje się ona do religijnego ujmowania sensu życia.

Sens życia jest pojęciem zawierającym w sobie wiele znaczeń.⁴ Zajmuje się nim filozofia, psychologia, socjologia i teologia. Najogólniej sensem życia jest realizacja uznanych przez siebie wartości. Są to wartości najważniejsze. Gdy człowiek realizuje uznane wartości, ma poczucie satysfakcji, spełnienia i radości. Jeśli realizacja tych wartości jest bardzo utrudniona lub niemożliwa, to pojawia się poczucie utraty sensu życia. Wiąże się ono z przeżywaniem kryzysu. W niektórych wypadkach to przeżywanie kryzysu może prowadzić nawet do samobójstwa. Jednak wielu młodych ludzi w społeczeństwach zachodnich, mimo że nie wierzy w Boga, nie ma poczucia utraty sensu życia. Osoby zaangażowane w jakąś działalność przekraczają same siebie

i odnajdują swoją tożsamość w czymś, co je przerasta. Przeżywają one coś, co można by określić jako anonimowe doświadczenie religijne.⁵

Sens życia w ujęciu religijnym

Religia bardzo wyraźnie pomaga człowiekowi odnaleźć sens życia. W ujęciu religijnym sens życiu nadaje wiara w Boga. Ona pomaga zrozumieć, że ostatecznym celem życia jest życie wieczne. Przez to daje ona człowiekowi ogromną perspektywę. Chrześcijaństwo pomaga ponadto zrozumieć, że człowiek ma wielką wartość, bo jest przedmiotem miłości Bożej. W wierze człowiek odkrywa, że jest powołany, aby nie tylko doświadczać miłości Bożej, lecz ją także realizować. Szczególnie mocno podkreślił to Jan Paweł II w encyklice *Redemptor hominis*. „Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością” (RH 10). Wiara pozwala też człowiekowi odkryć, że został stworzony na obraz i podobieństwo Boże. Z tym łączy się wolność człowieka. Człowiek wolny, kierując się sumieniem, potrafi dążyć do dobra. Realizacja dobra, zwłaszcza istniejącego poza człowiekiem, daje poczucie sensu życia. Religijny sens życia ma znaczenie w wielu obszarach życia ludzkiego. Pomaga on głębiej widzieć sens doczesnych działań, przynosi nadzieje wobec doświadczenia śmierci oraz pomaga w budowaniu wspólnoty ludzkiej.⁶

Wiara w Boga nadaje sens ludzkiemu życiu i pomaga mu w realizacji naturalnego wymiaru człowieczeństwa. Życie wydaje się być tym bardziej sensowne, im miłość jest pełniejsza i ściślej związana z autentycznym dobrem. Człowiek dążąc do dóbr doczesnych, rozwija wartości materialne i duchowe oraz pogłębia kontakty z innymi. To zaspokaja jego potrzeby. Jednakże zaspokojone potrzeby rodzą nowe i w ten sposób człowiek jest w nieustannym dążeniu do celu. W zakresie wartości doczesnych szczególne znaczenie ma praca. Ona daje człowiekowi poczucie sensu i rozwija go. Można powiedzieć, że religijny sens życia zawiera w sobie przeżywanie sensu życia doczesnego. Wyraża się to w dążeniu do ważnych celów życiowych i w rozwoju własnej osobowości.⁷

Często sens życia ulega zachwianiu w perspektywie śmierci. Śmierć sprawia, że wszystkie cele i dążenia przestają istnieć. Dlatego dla wielu ludzi, zwłaszcza dla osób niewierzących, śmierć jest unicestwieniem sensu życia. Po co żyć, skoro kresem życia jest unicestwienie. Niewierzący nie znajdują na to pytanie odpowiedzi. Tymczasem wiara religijna przynosi człowiekowi nadzieję życia wiecznego. Ta nadzieja sprawia, że ludzie o religijności wewnętrznej nie tracą sensu życia w obliczu śmierci. Nie znaczy to jednak, że

osoby wierzące nie przeżywają wielu trudności w związku ze śmiercią. Wiara jednak pozwala te trudności przezwyciężyć i nawet w obliczu ciężkiej choroby, która zmierza do śmierci, przeżywać swoje życie sensownie.⁸

Człowiek dąży do swoich celów nie tyle w oderwaniu od innych, co w powiązaniu z innymi. Wspólnota, w której żyje człowiek, pozwala mu poznać swoje cele i dążenia. Gdy człowiek współdziała w realizacji celów społecznych, co wiąże się z przekraczaniem siebie, wkracza na wyższy etap rozwoju osobowego i rodzi się w nim poczucie sensu życia. Sens życia wymaga zaangażowania się w sprawy drugiego człowieka i społeczeństwa, poczucia odpowiedzialności za nie i wnoszenia wkładu na rzecz społeczeństwa.⁹ To pozwala zrozumieć, że sens życia jest urzeczywistniany i odczuwany we wspólnocie. Ma on wymiar społeczny.¹⁰

Utrata poczucia sensu życia

W ludzkim życiu dość częstym zjawiskiem jest utrata sensu życia. Pojawia się ona w różnych okresach. Dość często dotyczy także młodzieży.¹¹ Utratę poczucia sensu życia łączy się najczęściej z brakiem znaczących wartości dla ludzkiej egzystencji, z ich niedojrzałością czy też brakiem hierarchizacji wartości. Jego powodem może być też podporządkowanie wyboru wartości realizacji jakiejś potrzeby lub też niemożliwość realizacji osobowego stylu życia.¹² Niektórzy psychologowie podkreślają, że życie jest nieustannym upartym dążeniem do celu. Tylko wtedy człowiek przeżywa je jako sensowne. Jednak osobowość człowieka w trakcie rozwoju się zmienia. Zmieniają się też wartości nadające sens życiu, inne muszą być na nowo zinterpretowane. Trzeba też realizować je w coraz bardziej dojrzały sposób. Taka sytuacja wywołuje kryzys w życiu człowieka. Źródłem kryzysu może być także konieczność ciągłej czujności i ciągłego umacniania wartości.¹³ W takiej sytuacji człowiek wymaga pomocy psychologicznej. W przeciwnym wypadku prowadzi to do prób samobójczych.

W badaniach przeprowadzonych przez Z. Płużek drugim co do częstości motywem zamachów samobójczych młodzieży w Krakowie była utrata poczucia sensu życia. W pojęciu utraty sensu życia mieszczą się kryzysy światopoglądowe, zwątpienie, a także poczucie małej wartości czy też przypisywanie sobie wyłącznie ujemnych cech.¹⁴ Problematyką samobójstw szeroko interesował się E. Ringel. Opisał on też syndrom presuicydalny. Decydującymi elementami tego syndromu są: zawężenie, agresja hamowana i autoagresja oraz fantazje samobójcze. W zakresie „zawężenia” jest element nazwany przez Ringela „zawężeniem świata wartości”. W tym zakresie wyróżnia on jeszcze: zmniejszenie poczucia własnej wartości, brak stosunku do wartości,

dewaluacja niektórych dziedzin życia i zwiększanie się wagi ocen subiektywnych, które przestają się pokrywać z powszechnie uznanymi wartościami.¹⁵ Zmniejszenie poczucia wartości może być wynikiem zaburzeń stosunku rodzice – dziecko. Jeśli człowiek nie jest kochany, to rodzi się w nim poczucie małej wartości i maleje w nim wiara w siebie. Z kolei brak stosunku do wartości wywołany może zostać nadmiarem oferowanych dóbr. Czasem może być to spowodowane przez reklamę nadmiernie rozbudzającą pragnienie posiadania dóbr materialnych. Wtedy pojawia się nastawienie na materialną stronę życia. Prowadzi ono często do znudzenia nadmiarem tych dóbr. Ten stan objawia się brakiem aktywności życiowej. W takiej sytuacji samobójstwo może stanowić próbę wyrwania się z nudnej monotonii.¹⁶ Zawężenie świata wartości może się także przejawiać przez zwiększanie znaczenia subiektywnych ocen, nie przystających do powszechnie uznawanych wartości. Wtedy taka osoba jest taktowana przez społeczeństwo jako odszczepieniec i jest izolowana albo nawet podlega silnej presji społecznej. Jest to więc forma izolacji, która może doprowadzić do samobójstwa.¹⁷

Zatem zarówno ukazywanie sensu życia, jak i znajomość przyczyn jego utraty jest ważna dla pracy katechetycznej z młodzieżą, a zwłaszcza z gimnazjalistami.

Odkrywanie sensu życia w dokumentach szkolnych

Konieczność podejmowania problematyki sensu życia zauważają również dokumenty określające treści edukacyjne. Należy do nich „Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów”. Dokument ten podkreśla, że edukacja filozoficzna powinna pomagać młodzieży gimnazjalnej w znajdowaniu odpowiedzi na najbardziej podstawowe pytania dotyczące sensu ludzkiego życia.¹⁸ Dokument podkreśla też, że jest to zadaniem szkoły. Takie samo zadanie przypisuje szkole nowa podstawa programowa zatwierdzona przez minister K. Łybacką.¹⁹ Do tego nawiązują też treści edukacyjne z zakresu tej ścieżki edukacyjnej. Treść pierwszego bloku tematycznego z zakresu tej ścieżki podejmuje problem sensu życia. Ma on pomóc młodzieży w znalezieniu odpowiedzi na pytanie: „Jaki jest sens życia ludzkiego?”²⁰

Sens życia w dokumentach katechetycznych Kościoła

Również dokumenty katechetyczne Kościoła dostrzegają konieczność podejmowania problematyki sensu życia. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* podkreśla, że katecheza powinna udzielać odpowiedzi na temat sensu życia w świetle wiary. Podkreśla się, że jej zadaniem jest także

budzić pytania o sens życia.²¹ Przez to katecheza może ułatwiać kreatywne podejście młodzieży do własnego życia. To zagadnienie ujmuje także „Program nauczania religii”. Treści związane z zagadnieniem sensu życia zostały zaplanowane najobszerniej w klasie pierwszej. Powinny się one znaleźć w pierwszym bloku tematycznym „Pytania egzystencjalne człowieka”.²² Do problematyki sensu życia powraca się jeszcze w klasie trzeciej. Omawia się je już na znacznie głębszym poziomie. Młodzież ma odnaleźć sens życia w powiązaniu z problematyką życia społecznego. Najlepszym miejscem do realizacji tego zamiaru jest blok tematyczny „Nikt nie jest samotną wyspą”. To zagadnienie nie jest głównym problemem tego bloku, lecz łączy się z nim treściowo.²³

Przedstawienie sensu życia w podręcznikach do „Edukacji filozoficznej”

Analiza kilku podręczników do tej ścieżki edukacyjnej pozwala poznać, jak to zagadnienie jest przez nie przedstawiane. Przedmiotem analizy było ujęcie tego zagadnienia w trzech podręcznikach.²⁴ Należy zapytać, jak one ukazują sens życia?

Ukazywany on jest w różny sposób. W podręczniku autorstwa A. Jedy-nak i T. Walentowicza wprowadza się pojęcie sensu życia. Określa się go jako dążenie człowieka do wartości. Człowiek dążąc do wartości, przeżywa sens. Poczucie sensu życia pojawia się, gdy człowiek dąży do wielkich wartości, takich jak: dobro, prawda i piękno. Najpełniej przeżywa on sens, jak podkreślają to autorzy, gdy czyni dobro, poznaje prawdę lub tworzy piękno. Sens przeżywa też ten, kto chroni te wartości lub przekazuje je innym. To poczucie towarzyszy także tym – podkreślają dalej autorzy – którzy będąc odbiorcami doceniają te wartości.²⁵ Dalsze analizowanie problemu przez tych autorów pozwala im podkreślić, że szukanie sensu życia jest dla człowieka bardzo ważne i zarazem bardzo trudne w momencie cierpienia.²⁶

Autor następnego podręcznika nie mówi o sensie życia. Skupia się w swoim wykładzie na problematyce szczęścia. We wstępie do tego działu podkreśla, że ważne jest pytanie: co czynić, jak wybierać, czego unikać, aby można było określić własne życie jako szczęśliwe. Autor zastanawia się nad tym, co jest zazwyczaj efektem sensownego życia. W trakcie wykładu ukazuje czytelnikowi różne filozoficzne stanowiska na temat szczęścia. Omawia etykę teocentryczną, personalizm, humanizm, etykę przyjemności i korzyści oraz etykę heroiczną. Po przedstawieniu różnych stanowisk zastanawia się, co je łączy i uwypukla elementy wspólne wszystkich stanowisk. Ukazuje to na przykładzie pytania: dlaczego człowiek nie powinien kraść. Zestawienie

zbieżności różnych stanowisk filozoficznych prowadzi do pogłębionego uzasadnienia nie tylko tej normy, ale ukazuje także pełniejszy obraz sensownego zachowania, będącego realizacją takiego dobra, jakim jest sprawiedliwość.²⁷ Podsuwa on też czytelnikowi zestaw lektur ułatwiających zgłębienie tego zagadnienia.

Ostatni z omawianych autorów (J. Gaarder *Świat Zofii*) mówi o sensie życia w kontekście filozofii XX wieku. W tym miejscu najmocniej eksponuje ujęcie egzystencjalizmu. Wiele uwagi poświęca egzystencjalizmowi Sartre'a. Ukazując, jak ujmuje ten problem Sartre, podkreśla, że człowiek nie spotyka z góry ustalonych wartości. Egzystencja stawia go ciągle przed koniecznością wyboru. Zmuszony jest coś ciągle wybierać. Przez to tworzy dopiero sens swojego życia. Zdaniem Sartre'a, egzystencja rodzi w człowieku trwogę. On czuje się obco w świecie. To pociąga za sobą uczucie rozpacz, nudy, obrzydzenia i absurdu. Wolność jest dla człowieka przekleństwem. Nie istnieją żadne odwieczne wartości czy normy, uważa Sartre, którymi moglibyśmy się kierować. Tym ważniejsze jest to, jakich wyborów dokonujemy. Jesteśmy odpowiedzialni za wszystko, co robimy. Nie możemy zrzucić z siebie odpowiedzialności. Ktoś, kto zrzuca odpowiedzialność za swoje czyny, staje się pozbawionym osobowości człowiekiem, ucieka w życiowe kłamstwo. Według Sartre'a byt nie ma wrodzonego sensu. Życie jednak powinno mieć sens i ten sens nadajemy mu sami przez własne wybory.²⁸

Sens życia w podręcznikach katechetycznych do gimnazjum

Przedmiotem analizy będą treści zawarte w przewodniku dla nauczyciela i podręczniku dla ucznia zawarte w zestawie podręczników przygotowanych pod redakcją D. Jackowiak i ks. Jana Szpeta dla gimnazjum oraz w podręczniku pod redakcją ks. Z. Marka *W drodze do Emaus*.

A. Ujęcie sensu w podręczniku pod red. ks. J. Szpeta i D. Jackowiak

W przewodniku metodycznym, jak i w podręczniku dla ucznia dla kasy pierwszej gimnazjum problematyka sensu życia nie jest podejmowana bezpośrednio w żadnej jednostce lekcyjnej. Natomiast pośrednio nawiązuje się do niej, gdy ukazuje wielkie wartości w życiu człowieka i chrześcijanina. Służyć temu może zwłaszcza pierwsza katecheza pt. „Najważniejsze pytania”. Jej celem jest przybliżyć uczniowi pytania, które nazywamy egzystencjalnymi, oraz nauczyć samodzielnie formułować takie pytania.²⁹ Następne katechezy mogą stać się okazją do podkreślenia, że realizacja wielkich wartości przez całe życie daje człowiekowi poczucie sensu życia. Podręcznik akcentuje tu prawdę, wolność i dobro oraz uświadamia, że chrześcijanie są ludźmi

powołanymi do realizacji prawdy i dobra.³⁰ Podręcznik dla ucznia wskazuje na postać św. Franciszka z Asyżu.³¹ Okazją do wypuklenia tematyki sensu życia są też tematy związane z wolnością wyboru i problemem hierarchii wartości. Na tym etapie okazją do podkreślenia tego zagadnienia jest uwypuklenie w realizowanych tematach, że sens życia wiele osób odnajduje w miłości małżeńskiej i rodzinnej.³² Zaś temat „Zagubiony skarb”, w którym ukazuje się, że przez nałogi i uzależnienia człowiek niszczy swoją wolność, może stanowić kanwę do uwzględnienia utraty sensu życia.³³ Jak zauważa ks. prof. C. Cekiera, u podstaw narkomanii leży często utrata poczucia sensu życia.³⁴

W klasie drugiej gimnazjum występują także treści związane z problematyką sensu życia. Gdy człowiek przeżywa sens życia, to wówczas jest szczęśliwy. Stąd problematyka przeżywania szczęścia da się powiązać z problemem sensu życia. O przeżywaniu szczęścia mówi się w pierwszej części programu dla klasy drugiej. Akcentuje się, że pragnienie szczęścia jest przeżywane przez wszystkich ludzi. Poczucie szczęścia daje posiadanie podstawowych wartości, np. zdrowia.³⁵ Do nich można też zaliczyć posiadanie przyjaciół. Uczeń uczy się też odpowiedzialności za rozwój przyjaźni.³⁶ Dzięki katechezie może on także zrozumieć, że również realizacja dobra prowadzi do szczęścia.³⁷ Katecheza jest okazją do podkreślenia, że szczęście pojawia się, gdy człowiek posiada wewnętrzny pokój, czyli gdy jego sumienie jest spokojne, to znaczy nie jest ono obciążone złymi czynami.³⁸ Idąc dalej, podkreśla się także, że wiara w Boga jest źródłem szczęśliwego życia.³⁹

W klasie trzeciej gimnazjum tematyka lekcji religii koncentruje się wokół wspólnoty. Wspólnota ukazywana jest z różnych stron. Najpierw charakteryzuje się naturalne elementy życia wspólnoty, takie jak znaczenie prawdy w życiu społecznym, podkreśla się wartość życia jako wartości podstawowej dla wspólnoty, a także znaczenie przeżywania miłości dla wspólnoty, wartość małżeństwa i rodziny dla wspólnoty, znaczenie dóbr materialnych dla życia wspólnego, znaczenie sprawiedliwości w tym wymiarze. Po tym przechodzi się do ukazania duchowego wymiaru wspólnoty. Tu uwypukla się znaczenie sakramentu bierzmowania dla budowania wspólnoty Kościoła. Na koniec zapoznaje się młodych z ważnymi momentami historii wspólnoty Kościoła.

Tu także nie ma jednostki dydaktycznej, która by wprost podejmowała zagadnienie sensu życia. Natomiast można odnaleźć treści, które łączą się z tą problematyką. Najmocniej ujawniają się one wtedy, gdy mówi się o znaczeniu dóbr materialnych dla wspólnoty. Dość bliskie tematyki sensu życia są treści zawarte w katechezie „Praca wyróżnia człowieka spośród reszty stworzeń”⁴⁰ oraz „Kto nie chce pracować, niech też nie je”.⁴¹ Treści tych

katechez zmierzają do uwypuklenia społecznego sensu życia, a nade wszystko sensu pracy. W oparciu o tekst encykliki Jana Pawła II *Laborem exercens* podkreśla się, że przez pracę człowiek nie tylko przekształca świat, ale i doskonali siebie. Zwraca się też uwagę na zbawczy sens pracy ludzkiej. Posługując się tekstem Konstytucji duszpasterskiej o Kościele, mówi się, że praca składana Bogu w ofierze łączy się z dziełem zbawczym Chrystusa (KDK 67).⁴² W następnej lekcji podaje się motywy, które nadają sens pracy. Człowiek powinien pracować ze względu na rodzinę, na społeczeństwo, na naród, ale także ze względu na całą rodzinę ludzką, której jest członkiem (LE 16).⁴³ Praca jest najczęstszą drogą do posiadania dóbr. Posiadanie dóbr jest przedmiotem jednostki „Poszanowanie własności”.⁴⁴ Treść katechez podkreśla, że własność prywatna daje „każdemu przestrzeń konieczną do autonomii osobistej i rodzinnej”.⁴⁵ Jednak w konkluzji katechez podkreśla się, że posiadanie dóbr materialnych nie daje poczucia sensu życia. Dzieje się tak, bo przedmioty zajmują serce człowieka, ale nie mogą go wypełnić. Stąd samo posiadanie dóbr materialnych nie daje szczęścia, jako subiektywnego poczucia posiadania sensu życia.⁴⁶

Podsumowując omówioną propozycję można stwierdzić, że nie ma tu jednostek tematycznych poświęconych w całości problemowi sensu życia. Są tam jednak treści, które stanowią podstawę przeżywania sensu życia. Do nich należą miłość, prawda, wspólnota, realizacja uznanej hierarchii wartości i praca. Niektóre jednostki metodyczne przekazują treści, które bardzo wyraźnie łączą się z sensem życia (np. problematyka szczęścia). Jednakże w realizacji katechez wiele będzie zależać od katechety. On musi dokonać diagnozy stanu świadomości młodzieży i w zależności od tego uwypuklać te treści, które młodzież bardzo absorbują. Uwypuklenie problematyki sensu życia będzie tam szczególnie istotne, gdzie młodzież przeżywa poczucie zagubienia, nudy, gdy sięga po narkotyki czy skłonna jest do innych uzależnień. Zapewne pożytecznym będzie także w następnym wydaniu tych materiałów poświęcenie choćby jednej jednostki problemowi sensu życia. Można ją umieścić w ostatnim roku nauczania gimnazjalnego, bo wtedy problem sensu życia może być jeszcze mocniej przeżywany.

B. Sens życia w podręczniku *W drodze do Emaus*

W tym podręczniku nie ma również oddzielnych jednostek omawiających zagadnienie sensu życia. Można znaleźć jednak wiele jednostek, które w zamysłu autorów mają wyraźny związek z tym problemem. Podkreśla to treść programu nauczania dla klasy pierwszej, drugiej i trzeciej. W układzie treści programu wskazuje się, że treść danej jednostki katechetycznej koreluje

z jakąś ścieżką edukacyjną lub innymi przedmiotami omawiającymi problem sensu życia. W tym podręczniku można też odnaleźć takie treści, które mają związek z sensem życia, choć autorzy programu tego nie podkreślają.

Treści łączące się z sensem życia podejmuje też podręcznik dla klasy I gimnazjum noszący tytuł *Jezus uczy i zbawia*. Zostało to w nim uwzględnione na poziomie planowania treści nauczania, jak też w podręczniku dla ucznia. Ten program ukazuje, że w wielu jednostkach planuje się nawiązać do treści ściśle związanych z sensem życia. Wskazuje się tu przede wszystkim wartości, do których uczeń powinien dążyć. Odkrywaniu sensu życia ma służyć uświadomienie, że katechizowany jest uczniem Jezusa (nr 3) i to zobowiązuje go do budowania właściwych relacji z ludźmi. Temu pomaga też uwrażliwienie na piękno, które Bóg umieścił w świecie przez siebie stworzonym (nr 4-6). Ten, kto odkrywa sens życia, będzie również przeciwstawiał się złu (nr 7). Siłą do pokonywania zła da mu odkrywanie znaków Boga w świecie (nr 8). Temu też ma pomóc poznanie Jezusa, który ukazuje Boga Ojca i zachęca do naśladowania Jezusa w tym poznaniu. Ten sens jest odkrywany, gdy uczeń poznaje prawdę o człowieku objawioną przez Pana Jezusa (nr 12). Wskaźnikiem odkrycia przez ucznia religijnego sensu życia będzie też gotowość do dawania świadectwa wiary o Jezusie Chrystusie (nr 14). Uświadamia się, że uczeń może przeżywać radość z sensownego życia, gdy będzie świadczył innym dobro w duchu wiary i miłości (nr 24-26), gdy podejmuje odpowiedzialność za Kościół (nr 27), gdy odkrywane treści wiary stara się realizować w życiu (nr 39). Jego ukazanie ma zachęcić do odkrywania w życiu świętych wezwania do realizacji własnej świętości (nr 31-32). Wskazuje się też uczniowi, że staranie się o wolność własną i innych daje poczucie sensu życia (nr 31-32). Przypomina się mu, że pełne zrozumienie wolności daje przede wszystkim wiara (nr 50-57). Uczeń może jeszcze silniej przeżyć swój sens życia, gdy będzie odpowiedzialny za miłość (nr 57), gdy dostrzeże wartość modlitwy i będzie się modlił (nr 61). Również poznanie tajemnicy śmierci w świetle wiary pomoże mu wyzwolić się z lęku przed nią i otworzyć się na nadzieję zmartwychwstania (nr 67- 69).⁴⁷ Zatem można powiedzieć, że na etapie planowania treści autorzy zamierzają zachęcać uczniów do realizacji dobra, a tym samym do doświadczenia poczucia sensu życia.

Również podręcznik dla ucznia ma taką formę, że w wielu jednostkach stara się nawiązać do sensu życia i skłonić ucznia do refleksji nad treścią i wyborem wartości. Podręcznik na wielu miejscach podpowiada też sposób realizowania wartości.⁴⁸ Jego forma wymaga, by uczeń się zatrzymał i pomyślał nad omawianym zagadnieniem.

Również treści proponowane w klasie drugiej zawarte w podręczniku *Jezus działa i zbawia* nawiązują w wielu miejscach do tej problematyki. W nim podkreśla się, że z odczytywaniem znaczenia treści biblijnych łączy się poczucie sensu życia (nr 2), a także do tego będzie prowadzić rozpoznawanie w znakach teofanii zawartych w Piśmie Świętym znaków objawiającego się Boga (nr 11). Do sensu życia trzeba się odnieść także w trakcie odkrywania obecności Boga zaangażowanego w życie człowieka (nr 18). Okazją do nawiązania do sensu życia będzie też katecheza dotycząca Adwentu, gdzie podkreśla się chrześcijańskie oczekiwanie na spotkanie z Bogiem w trakcie Paruzji (nr 27). Także rozważanie znaczenia perykopy Mt 22, 1-14 należy łączyć z sensem życia (nr 31).⁴⁹

Okrywaniu sensu życia mogą służyć jeszcze inne jednostki przewidziane w programie klasy drugiej, choć ich autorzy nie uwypuklają tego na poziomie planowania. Jest to możliwe szczególnie w tych katechezach, w których odkrywa się z młodzieżą wartości. Temu może pomagać odkrywanie piękna i wielkości świata stworzonego (nr 6), wierności Boga przejawiającej się w Jego objawianiu się prorokom (nr 13), uczenie troski o własną przyszłość (nr 19), ukazywanie Dekalogu jako fundamentu wolności (nr 22), budzenia zaufania do Pana Jezusa wobec trudności (nr 30), odkrywanie treści chrześcijańskiego powołania (nr 60), ukazywanie godności człowieka w powiązaniu z przykazaniem miłości (nr 58), zachęcanie uczniów do świadectwa o wierze w Jezusa Chrystusa.

Podręcznik dla klasy trzeciej gimnazjum nosi tytuł *Jezus prowadzi i zbawia*. Treści tego poziomu wiążą się z odkrywaniem własnego miejsca w Kościele. W tej klasie autorzy w planie treści nie podkreślają już, które treści z danej jednostki można połączyć z sensem życia w innym przedmiocie. Jednakże w tej klasie przewidziano także wspólne odkrywanie wartości. To zaś może ułatwiać tworzenie się pogłębionej świadomości sensu życia. Temu może pomagać odkrywanie na lekcji, co stanowi treść własnej drogi życiowej w oparciu o biblijne opowiadanie o szczęściu (nr 10), w tym pomagać będzie rozpoznawanie w Jezusie tego, który czyni cuda (nr 12). Do refleksji nad sensem życia może skłonić treść jednostki omawiającej wartość ludzkiego życia (nr 15). Zrozumienie sensu ułatwić może ukazanie, na czym polega miłość miłosierna (nr 26). Sens życia młody chrześcijanin może też odnajdywać w budowaniu jedności Kościoła (nr 42) czy też odkrywając piękno służenia człowiekowi (nr 52).⁵⁰

Omawiany podręcznik we wszystkich klasach nawiązuje do treści związanych z sensem życia. Cenne jest uwypuklenie przez autorów w planie nauczania każdego roku tych tematów, które można połączyć z treściami innych

przedmiotów omawiającymi poczucie sensu życia. Często wskazuje się na treści edukacji filozoficznej oraz język polski. Wydaje się też, że bardzo ułatwi budowanie poczucia sensu życia wspólne odkrywanie z młodzieżą wartości oraz wspólne z nimi ich realizowanie. W programie tym uwypukla się wiele wartości religijnych. Do nich należy wiara, miłość, Kościół, godność człowieka.

* * *

Warto zastanowić się na koniec, jakie znaczenie dla katechezy może mieć zapoznawanie uczniów z sensem życia w ramach edukacji filozoficznej? Wydaje się, że mówienie o sensie życia w trakcie edukacji filozoficznej przynosi lekcji religii wiele korzyści. Przyswojenie uczniom pojęcia sensu życia, pokazanie różnych ujęć filozoficznych może ułatwić mówienie o sensie życia w perspektywie religijnej. Odwoływanie się do personalizmu, fenomenologii, etyki heroicznej przez chrześcijan może ułatwić młodzieży podjęcie osobistej refleksji. Zaprezentowanie uczniom, choćby w najbardziej ogólnych zarysach, tego problemu z różnych punktów widzenia może zaciekawiać, czasem zrodzić wątpliwości intelektualne. To zaś może stać się powodem do poszukiwania osobistej odpowiedzi na ten temat. Może więc pogłębić motywację zaangażowania w czasie lekcji religii. Wydaje się, że wątpliwości związane z sensem życia mogą być niekiedy bardzo duże, zwłaszcza wtedy, gdy podsyca je lektura powieści. Stąd katecheta powinien wiedzieć, jaki program wybiera się do realizacji na edukacji filozoficznej. Powinien on też starać się przewidzieć, jakie trudności mogą przynieść omawiane lektury, i przemyśleć, jak on może pomóc młodzieży rozwiązać je i jak ochronić ją przed utratą sensu życia i różnymi trudnościami, jakie z tego wynikają. Wymaga to też odpowiedzialności ze strony innych nauczycieli. Ich rolą jest zachęcić młodzież do samodzielnego myślenia. Stawianie takich problemów powinno posłużyć uświadamianiu młodzieży, że pytanie o sens życia należy do zakresu podstawowych pytań ważnych dla ukształtowania ludzkiej egzystencji. One też powinny stać się okazją, aby zachęcić uczniów do osobistego zmagania się z tym problemem. To pytanie będzie kształtować w nich bardziej świadomy stosunek do wartości. Nauczyciele jednak nie powinni zbyt podsycać wątpliwości, bo kształtująca się osobowość młodego człowieka może w niektórych przypadkach nie będzie jeszcze w stanie przezwyciężyć tych wewnętrznych trudności. To zaś może zrodzić w niej bardzo silnie przeżywany konflikt lub kryzys.

Wydaje się, że problematyka sensu życia podejmowana w trakcie edukacji filozoficznej może przybliżyć młodzieży również wiele wzorów osobowych. Dzięki niej poznaje ona wiele postaci, które bardzo sensownie

przeżywały swoje życie. Ta edukacja może być dodatkową zachętą do realizowania w życiu wielkich wartości. W tym właśnie pomagać może poznanie postaci świętego Augustyna, Pascala, Tomasza z Akwinu, Tischnera czy Jana Pawła II. Zatem właściwie realizowana edukacja filozoficzna oraz lekcja religii mogą współdziałać w realizacji treści przedmiotowych i przyczynić się do pogłębienia poczucia sensu życia u katechizowanych.

Katecheta ma także wiele możliwości, aby wskazać, że sensem życia jest miłość. Nieustanne spotkania z Chrystusem, który kocha człowieka, będą to doświadczenie sensu ciągle umacniać. Lekcje religii dostarczą też wielu możliwości, by pokazać młodemu, jak wielu chrześcijan ten sens odnalazło, kochając Jezusa Chrystusa i kochając ludzi tą miłością, która się rodzi z miłości do Chrystusa.

PRZYPISY

¹ Por. U. Ostrowska, *Doświadczenie wartości a sens życia*, w: *Sens życia – sens wychowania*, red. A.M. de Tchorzewski i P. Zwierzchowski, Bydgoszcz 2001, s. 57.

² Tamże, s. 56.

³ Tamże, s. 63.

⁴ Por. J. Mariański, *W poszukiwaniu sensu życia. Szkice teologiczno-pastoralne*, Lublin 1990.

⁵ Por. B. Grom, J. Schmidt, *Auf der Suche nach dem Sinn des Lebens*, Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 60.

⁶ Por. J. Mariański, *W poszukiwaniu sensu życia*, Lublin 1990, s. 55-80.

⁷ Tamże, s. 67-72.

⁸ Tamże, s. 73-77.

⁹ Por. J. Kondziela, *Osoba we wspólności*, Katowice 1987, s. 66.

¹⁰ Por. J. Mariański, *W poszukiwaniu sensu życia*, dz. cyt., s. 78.

¹¹ Por. E. Ringel, *Gdy życie traci sens*, Szczecin 1987, s. 20.

¹² Por. K. Popielski, „Sens” i „Wartość” życia jako kategorie antropologiczno-psychologiczne, w: *Człowiek pytanie otwarte. Z logoteorii i logoterapii*, red. K. Popielski, Lublin 1987, s. 136.

¹³ Por. Z. Płużek, *Psychologia pastoralna*, Kraków 1991, s. 107.

¹⁴ Tamże, s. 149-152.

¹⁵ Por. E. Ringel, *Gdy życie traci sens*, dz. cyt., s. 68-79.

¹⁶ Tamże, s. 70-77.

¹⁷ Tamże, s. 77-79.

¹⁸ Por. Dz. U. 1999 r., nr 14, poz. 129, s. 616.

¹⁹ Por. Dz. U. 2002 r., nr 51, poz. 458, załącznik nr 2.

²⁰ Por. Dz. U. 1999 r., nr 14, poz. 129, s. 616.

²¹ Por. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, nr 67, s. 56.

²² Tamże s. 77-78

²³ Por. *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 95-96

²⁴ A. Jedynak, T. Walentowicz, *Filozofia. Podręcznik dla gimnazjum do edukacji filozoficznej*, Warszawa 2000; J. Pilikowski, *Filozofia w gimnazjum. Ścieżka edukacyjna*, Kraków 2000; J. Gaarder, *Świat Zofii*, Warszawa 1995.

- ²⁵ A. Jedynak, T. Walentowicz, *Filozofia...*, dz. cyt., s. 139.
- ²⁶ Tamże, s. 143-144.
- ²⁷ Tamże, s. 117-128.
- ²⁸ J. Gardner, *Świat Zofii*, dz. cyt., s. 493-496.
- ²⁹ Por. *Słowo Boga jest blisko Ciebie. Przewodnik metodyczny dla klasy I gimnazjum* (P.M.), red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 2000, s. 9.
- ³⁰ Tamże, s. 11-18.
- ³¹ Por. *Słowo Boga jest blisko Ciebie. Podręcznik dla ucznia*, red. D. Jackowiak, J. Szpet, temat 6.
- ³² *Słowo Boga jest blisko Ciebie*. P.M. kl. I, s. 77-86.
- ³³ Tamże, s. 76.
- ³⁴ Por. C. Cekiery, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin 1992, s. 144.
- ³⁵ Por. *Wolni przez miłość*. P.M. dla kl. II, s. 9-11.
- ³⁶ Tamże, s. 68-70.
- ³⁷ Tamże, s. 13-14.
- ³⁸ Tamże, s. 17.
- ³⁹ Tamże, s. 15-16.
- ⁴⁰ Por. *Żyjąc z innymi dla innych*. P. M. dla kl. III, red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 2001, s.75-77.
- ⁴¹ Tamże, s. 78-79.
- ⁴² Por. *Żyjąc z innymi dla innych. Podręcznik dla ucznia*, kl. III, red. D. Jackowiak, J. Szpet, Poznań 2001, s. 98.
- ⁴³ Tamże, s. 101.
- ⁴⁴ Tamże, s. 102-103.
- ⁴⁵ Tamże, s. 102.
- ⁴⁶ Tamże, s. 103.
- ⁴⁷ Por. *Program edukacji religijnej dla I klasy gimnazjum*, red. Z. Marek, z. 0, Kraków 2000, s. 3-43.
- ⁴⁸ *Jezus uczy i zbawia* (podręcznik dla ucznia), red. Z. Marek, Kraków 2000.
- ⁴⁹ Por. *Program edukacji religijnej dla klasy II gimnazjum*, z. 0, Kraków 2000, s. 5-53.
- ⁵⁰ Por. *Program edukacji religijnej dla klasy III gimnazjum*, z. 0, Kraków 2001, s. 5-44.